

עוד בענין ההדפסה הראשונה של שו"ת התשב"ץ

במבוא לשו"ת התשב"ץ (ספר התשב"ץ) כרך ראשון, מהדורת מכון שלמה אומן שע"י ישיבת שעלבים ומכון ירושלים, תשנ"ח; עמ' 43 ואילך) כתבתי על נסיון ההדפסה של ספר התשב"ץ לרבי שמעון בן צמח דוראן זצ"ל מאלג'יר, כמאתיים שנה אחרי שחבר. מדובר על נסיון שנעשה בין השנים תצ"ד-תצ"ז להדפיס את הספר באיטליה, תוך התבססות על סכום הכסף הגדול שהמביא לבית-הדפוס, ר' מאיר קרשקש, הביא עמו מאלג'יר ומטוניס לצורך ההדפסה, כסף שאת רובו קיבל מאנשים שהזמינו את הספר ושילמו עליו מראש. בהמשך הזכרתי בין השאר את ההסכמה וההמלצה שנתן רבי ישעיהו בסאן¹ בחורף תצ"ז עם כמה רבנים אחרים לקראת הדפסת הספר באמסטרדם, אחרי שהמלבה"ד התיימש מן האפשרות להדפיס את הספר באיטליה.

ר' מאיר קרשקש בעצמו מציין בהקדמת הספר² שבאלג'יר נתנו לו "ממון רב שאינו יכול להימנות"; בהמשך הוא כותב שלצורך ההדפסה "צריך ממון רב מעות מזומנים", ואח"כ³ הוא כותב "טרחתי ויגעתי להדפיס הספר הנ"ל בעיר פירנצי הנזכרת - ולא יכולתי מן הסיבות הנזכרים למעלה", ונראה שכוונתו למחסור במזומנים.

אך תמוה לכאורה שהמהדיר מצד אחד מתהדר שהוא הגיע לאיטליה כשבידו "ממון רב שאינו יכול להימנות" - ומאידך הוא מספר שהוא נכשל בנסיונותיו להדפיס שם את הספר בגלל מחסור בממון! הפיסקה דלהלן, מתוך מכתב באיטלקית שנמצא בתיק המכתבים הקשורים לפרשת רמח"ל שנרכש ע"י הסמינר לרבנים בניו יורק⁴, מבהירה את התמונה⁵:

- 1 רבו של הרמח"ל, שהוא כנראה הנמען של המכתב שפיסקה ממנו מובאת להלן.
- 2 שם בעמ' 78, בעיקר בראש העמודה השניה.
- 3 שם בראש עמ' 79.
- 4 כת"י 4022 בספריית הסמינר בניו יורק, סרט 27860 במכון לתצ"ע בבית הספרים הלאומי בירושלים. המכתב נדפס כנספח VI בספר 'אגרות הרמח"ל ובני דורו' של גינצברג עמ' תטז-ת"ז. לא נתברר מיהו הכותב.
- 5 אני מודה למר בנימין ריצ'ר ולגב' יעל אוקון מהמחלקה לתצלומי כת"י עבריים בבית הספרים הלאומי בירושלים, ולרב ג'רי שווארצברד מספריית הסמינר לרבנים בניו יורק, על סיועם, ובעיקר לפרופ' ראובן בונפיל שסייע בתרגום המחודש של הפיסקה הזו מצילום כתה"י, והעיר הערות חשובות (ויתרנו על ציון הטעויות בתרגום שבספר 'אגרות הרמח"ל').

ספר תשב"ץ זה שעומדים להדפיס בפירנצה⁶ הוא אכן תשובות הר"ש בר צמח, כפי שאדוני רמז בזהירות⁷, אך הוסיפו עליהן שו"ת שונות של אחרונים מאלג'יר⁸. אלא שאיני רואה את כל הבסיס הדרוש להדפסת הספר הנ"ל, כיון שבפירנצה רוצים @2500⁹, ואין הקצבה אחרת מלבד @1000 של החתימות מאלג'יר ותוניס.

מפיסקה זו עולה שהסכום הגדול (כ-1000 פיוריני) שהביא עמו ר"מ קרשקש מצפון אפריקה אכן לא הספיק לצורך הדפסת הספר הגדול - שו"ת התשב"ץ על ארבעת חלקיו - באיטליה, ולכן שם רמ"ק פעמיו לאמסטרדם, שהיתה אז המרכז היהודי הגדול והעשיר ביותר בעולם, וגם המרכז העולמי של הדפוס העברי באותם הימים. באמסטרדם אכן הצליח להדפיס בעזרת רבני העיר, בין השנים תצ"ח-תק"ב¹⁰, בהידור רב בכרך עבה אחד, את שו"ת התשב"ץ על ארבעת חלקיו - שלושת החלקים מאת המחבר והחלק הרביעי 'החוט המשולש'¹¹.

- 6 מדובר כנראה על שנת תצ"ה שבה עזב רמח"ל את איטליה ועבר לאמסטרדם, כי בהמשך המכתב מסופר על דאגתו של ר' ישעיהו בסאן לתיבת הכתבים המוחרמים של רמח"ל, ובעניינה עוסקות אגרת צח (של 'אגרות הרמח"ל הנ"ל) מאת ר"י בסאן לחכמי ונציה ואגרת קיג מטבת תצ"ה מראשי קהילת פאדובה לר"י בסאן.
- 7 ולא ספר התשב"ץ של ר' שמשון ב"ר צדוק תלמיד מהר"ם מרוטנבורג.
- 8 החלק הרביעי של הספר הנדפס, שכונה 'חוט המשולש', ובו שלוש קבצי תשובות של שלושה מגדולי אלג'יר מן הדורות שלפני ההדפסה, שלושתם מצאצאי הרשב"ץ דוראן.
- 9 בכתה"י יש כאן סימן הדומה לאות F מסולסלת; נראה שמדובר על קיצור התיבה Fiorino, שם המטבע שהילך אז בפירנצה (בסוף המכתב מוזכר בענין אחר moneta fiorentina).
- 10 למרות שבחלק מהשערים כתוב שנדפס בשנת תצ"ח - אין ספק שנשלמה הדפסתו רק בשנת תצ"ט, וההסכמות האחרונות נדפסו בשנת תק"ב, ורק אז החלה הפצתו. עי' במבוא לשו"ת התשב"ץ הנ"ל עמ' 47.
- 11 המהדורה הנפוצה בדורות האחרונים היתה דפוס למברג תרנ"א וצילומיו. כאמור - זכינו להוציא לאור במסגרת 'מכון שלמה אומן' בשיתוף עם מכון ירושלים מהדורה מתוקנת על פי כתבי ידי ודפו"ר של שו"ת התשב"ץ חלקים א-ד (תשנ"ח-תשע"א) עם מבואות, מקורות, הערות ונספחים, ובעז"ה בחודשים הקרובים יצא לאור כרך חמישי, ובו מאות תשובות מכת"י של הרשב"ץ, צאצאיו ובית מדרשו, בתוספת מפתחות לכל חלקי שו"ת התשב"ץ, ובו תושלם הסידרה.